

**GUIA PER L'APLICACIÓ DE L'EINA
D'AUTOAVALUACIÓ: LA IMPORTÀNCIA DE LA
MIRADA INTERCULTURAL ALS CENTRES
EDUCATIUS**

MARTA GUTIÉRREZ ÁLVAREZ

1. PRESENTACIÓ I FUNCIÓ

Aquesta guia acompanya a l'eina d'autoavaluació. Aquesta guia té com a objectiu orientar als docents i professionals de l'educació durant la realització de l'autoavaluació per entendre les parts del qüestionari i què avalua cadascuna d parts.

Interculturalitat a les aules

Per començar, ens serà útil repassar què entenem per interculturalitat a l'aula, ja que això ens permetrà contextualitzar millor el sentit i l'abast del document que presentem.

L'àmplia varietat d'alumnes, estils i ritmes d'aprenentatge, diferents nivells d'interessos i motivacions han posat de manifest la necessitat de representar l'escola tant des d'aspectes organitzatius com curriculars. Assumir esta varietat requereix entendre que està ocorrent al nostre entorn social a nivell macro i micro. Per això, en la mesura en que es pren consciència de que les societats son multiculturals i desiguals, els sistemes educatius no poden romandre tancats en perspectives monoculturals que no tenen sentit en el context del que constitueix una característica de les nostres societats, la diversitat cultural (Rodríguez, 2004)

Un centre educatiu intercultural, inclusiu, és aquell que té una visió nova de les relacions entre cultures i és capaç de modificar i fins i tot transformar l'estructura mateixa de l'organització i els mètodes de formació, les relacions entre els docents, els alumnes, les famílies però, sobretot, la perspectiva amb què miren els sabers i les disciplines (Escarbajal, 2014)

Aguado (2005) diu que l'educació intercultural és aquella que proposa una pràctica educativa que situï les diferències culturals dels individus i els grups com a focus de la reflexió i la indagació en educació. L'educació intercultural es proposa donar resposta a la diversitat cultural pròpia de les societats democràtiques desenvolupades des de premisses que representen i valoren el pluralisme cultural com alguna cosa consubstancial a les societats actuals i que es contempla com una dimensió al llarg de la qual es situen cada una de les propostes formulades per donar resposta a la diversitat de persones i grups. Afirmar l'autor que, la interculturalitat en educació sorgeix com etapa final d'un procés d'acceptació i valoració de les variables culturals, més enllà de les alternatives compensatòries i molt vinculades a formulacions educatives afins: educació global, educació inclusiva, educació antiracista i educació multicultural.

Gallego, Rodríguez i Lago, (2012) exposen que el currículum intercultural, si de debò pretén ser inclusiu, ha de ser per a tots, no sols per als estrangers o immigrants, parlem

d'una comunitat escolar col·laboradora, de cultura escolar inclusiva i de pràctiques a les aules i fora d'elles. Tot això implica la selecció, elaboració i desenvolupament d'un currículum que no silenciï les veus de cap cultura ni cap classe social. Construir un currículum que contribueixi al creixement mutu, eviti respostes segregadores i centrades en el dèficit, per a garantir la igualtat, la qualitat i la cohesió social.

Però resposta ètica no vol dir assumir un llistat de valors que tots hagin de respectar, sinó una construcció de normes, estils de comportament i, per descomptat valors, assumits democràticament i basats en el respecte de tots els alumnes, siguin quals fossin les seves circumstàncies.

2. ESTRUCTURA I ÚS

La guia que presentem, la qual acompanya a un qüestionari en línia, pretén servir als centre per autoavaluar els elements claus de la seva resposta educativa i també animar-los a relatar les seves pròpies experiències vers el tractament de la interculturalitat.

Per tant, aquestes pàgines ofereixen unes pautes que promouen la reflexió perquè els equips educatius avaluar la pròpia realitat, tenint en compte alguns dels indicadors que es desprenem del que entenem per educació intercultural, aquest han de servir per establir objectius de canvi, d'innovació i de millora.

Es tracta d'un instrument senzill que s'ha creat perquè l'equip de la comissió LIC del centre (Llengua, Interculturalitat i Cohesió social) pugui tenir de forma resumida aquells aspectes clau que contribueixen a oferir una educació més atenta a les necessitats de l'alumnat, també per a què els centres l'adaptin a la realitat i les característiques que ells es troben al dia a dia durant la seva pràctica educativa.

L'eina està formada per 5 apartats:

A.I) Informació prèvia sobre el centre educatiu.

A.II) Organització del centre educatiu,

B) Àmbit d'actuacions per a la igualtat,

C) Àmbit d'actuacions per al coneixement, el reconeixement i l'aprofitament de la diversitat cultural i religiosa I

D) Àmbit de les actuacions per al foment de la interacció positiva.

A.I) Informació prèvia sobre el centre educatiu i A.II) Organització del centre educatiu

En primer lloc, es proposa als centres que analitzin les seves condicions de partida. Per poder analitzar aquestes condicions es proposen dos apartats, apartat A.I i apartat A.II.

En aquest sentit l'apartat A.I de la guia pot ajudar a l'equip a posar consciència en els elements clau del centre on es troben i així contextualitzar la realitat que els envolta (nombre d'alumnes del centre, nombre d'alumnes nouvinguts/des, nacionalitats que conviuen al centre, etc.).

En segon lloc, l'apartat A.II, en canvi, ajuda als centres a fer-se una idea més específica sobre com s'organitza el centre. Es centre en l'anàlisi del treball en equip i avalua aspectes com el projecte de centre, si hi ha lideratge inclusiu, la cultura col·laborativa, si el centre compta amb espais per a la reflexió, la innovació i la comunicació intercultural.

A continuació, els apartats B, C i D ofereixen un conjunt de principis, amb els indicadors respectius, que reflecteixen els elements clau a una educació basada en la interculturalitat, d'acord amb la definició proposada. Seguidament s'exposen en profunditat aquest tres apartats.

B) Àmbit d'actuacions per a la igualtat

Quan parlem d'igualtat, ens referim a garantir la igualtat de tota la ciutadania, lluitant contra les situacions d'exclusió i discriminació per origen, edat, sexe, religió o creença, gènere o en qualsevol àmbit. En què es tradueix això? En posar a l'abast recursos a les persones que els necessiten. Parlem de posar a l'abast recursos tant per als alumnes com per a les seves famílies. Tots tenen accés a allò que necessiten per tenir oportunitats d'èxit educatiu i personal?

Aquesta secció del qüestionari avalua els recursos que es posen a l'abast de la comunitat que acolliu, la formació que tenen els docents per treballar amb aquesta realitat a les aules i si el currículum acompanya i ajuda a realitzar aquest treball en clau intercultural.

C) Àmbit d'actuacions per al coneixement, el reconeixement i l'aprofitament de la diversitat cultural i religiosa

El que refereix al coneixement i reconeixement de la diversitat es tradueix en posar en valor la diversitat i reconèixer-la en l'àmbit públic. En aquest sentit, és important desenvolupar un discurs respectuós amb la diversitat, que no es limiti a explicar-ne les bondats, sinó que expliqui els riscos de fractura social que acompanya negar els drets o limitar els deures, així com les dificultats que poden sorgir en la interacció des de la diferència.

Aquesta secció del qüestionari avalua si dins del currículum i la pràctica educativa es tenen en compte aspectes com el tractament igualitari de les festes i celebracions, el coneixement i correcte tractament de prescripcions alimentaries o d'indumentària

segons les característiques culturals dels nostres alumnes, el treball de les diferents religions i símbols religiosos de manera que no ens centrem en una única religió majoritària sinó que es tingui en compta la diversitat que tenim davant i per últim l'enfocament del treball en relació a les expressions artístiques.

D) Àmbit de les actuacions per al foment de la interacció positiva.

L'àmbit de foment de la interacció positiva, té relació amb fomentar la participació i la interacció positiva entre tota la ciutadania, garantint l'accés a la participació, fomentant-la i respectant-ne, també, el caràcter voluntari. És indispensable incloure la interacció positiva en aquest enfocament perquè és un mecanisme efectiu que permet l'establiment de vincles entre les persones amb bagatges culturals diferents i la facilitació del diàleg intercultural sobre el qual la societat construeix la cultura pública comuna. La lògica de la participació assumeix que l'increment dels contactes i les interaccions entre una ciutadania diversa en tots els seus àmbits, inclòs el de la quotidianitat, és una dinàmica que enriqueix i enforteix la societat però.

Aquesta secció del qüestionari avalua si des de el centre es facilita la creació de nous espais de trobada improbable com s'especifica al Pacte Nacional per a la interculturalitat. Les preguntes que trobareu tenen relació amb la utilització de l'eina de mentoria per fomentar aquests espais de trobada, si es té en compte la xarxa família - escola - territori a l'hora de treballar i si realment des de l'escola es té coneixement de la realitat que viuen les famílies a les que acullen i per últim quines accions es duen a terme a través del pla d'acció tutorial per fer possible aquesta interacció positiva.

Es demana a l'equip LIC que, a partir de la reflexió compartida, pugui dur a terme una autoavaluació que prengui com a referències les circumstàncies i les pràctiques del centre a partir de respostes de sí o no i de respostes obertes.

Insistim en la importància de la reflexió conjunta a l'hora de plasmar la pràctica i els recursos que ja s'estan utilitzant al centre.

APARTAT A.I – INFORMACIÓ PRÈVIA SOBRE EL CENTRE EDUCATIU

Les pràctiques educatives, només poden ser valorades en el context en què es situen. De manera que cal conèixer el punt de partida des del qual es proposa avançar, és a dir, conèixer el nostre entorn.

A continuació es suggereix valorar aspectes generals del centre educatiu a partir de respostes obertes.

Grup d'ítems A.I - INFORMACIÓ PRÈVIA SOBRE EL CENTRE EDUCATIU

Aquest apartat consta de 4 preguntes les quals recullen informació general dels centres per tenir una idea aproximada de les característiques d'aquest abans de començar el qüestionari.

A.I 1 - Nom del centre educatiu:

A.I 2 – Quants/es d'alumnes té el vostre centre a l'etapa de l'ESO?

A.I 3 - Quants/es alumnes nouvingut/des (alumnes nascuts a l'estranger i incorporats al sistema educatiu català de forma tardana (en els últims 2-3 anys)) té el vostre centre?

A.I 4 – Quantes nacionalitats conviuen al vostre centre?

APARTAT A.II – ORGANITZACIÓ DEL CENTRE EDUCATIU

En aquest apartat ens centrarem en especial en el treball en equip i l'atenció i la formació que es dona al professorat en general.

Les preguntes es contestaran en aquest cas amb respostes de tipus sí, no o altres, per donar espai per a què l'equip pugui compartir diferents comentaris sobre l'ítem en qüestió, si escau.

Grup d'ítems A.II – ORGANITZACIÓ DEL CENTRE EDUCATIU

Aquest apartat consta de 7 preguntes les quals recullen informació sobre com s'organitza el centre i incideix en el treball en equip, avalua aspectes com: el projecte de centre, si hi ha lideratge inclusiu, la cultura col·laborativa, si el centre compta amb espais per a la reflexió, la innovació i la comunicació intercultural.

A.I 1 – El projecte educatiu de centre i els documents de centre expliciten la voluntat intercultural inclusiva del centre?

A.I 2 – Es proporciona a tota la comunitat educativa l'oportunitat equitativa d'influir a les decisions, pràctiques i polítiques del centre?

A.I 3 – Es potencien les xarxes de suport entre els professionals del centre i els suports sociocomunitaris (famílies, entitats socials...)?

A.I 4 – S'estableix un espai i un temps comú per planificar accions?

A.I 5 – S'estableix un espai i un temps pel suport i l'assessorament als docents?

A.I 6 – Els alumnes utilitzen diferents patrons comunicatius. Es coneixen els aspectes que dificulten la comunicació i es sap com millorar-la?

A.I 7 - El professorat manifesta la necessitat i importància de rebre formació en educació intercultural per millorar la seva pràctica docent?

APARTAT B – ÀMBIT D'ACTUACIONS PER A LA IGUALTAT

En relació a la igualtat és indispensable prendre la igualtat com a punt de partida de l'enfocament intercultural. Sense igualtat, la interacció es pot convertir en dominació i el reconeixement de la diversitat en tipisme folklòric.

És imperatiu entendre que l'enfocament intercultural se sustenta en el principi del respecte als drets fonamentals, la igualtat i l'equitat. Això implica que, per avançar en la construcció d'una societat intercultural, hi ha d'haver un context previ de respecte als drets humans, la democràcia i l'estat de dret. La perspectiva intercultural entén que el marc normatiu ha de garantir la igualtat de tota la ciutadania, lluitant contra les situacions d'exclusió i discriminació per origen, edat, sexe, religió o creença, gènere o en qualsevol àmbit. Alhora, reconeix que la igualtat formal no es tradueix sempre en igualtat efectiva i que les persones poden patir situacions de vulnerabilitat, discriminació i de no-reconeixement de drets.

En aquest cas, les preguntes es contestaran amb respostes de tipus sí, no o altres, per donar espai per a què l'equip pugui compartir diferents comentaris sobre l'ítem en qüestió si escau. En algunes ocasions la pregunta convida al professional a que desenvolupi de manera escrita el criteri que es demana.

Grup d'ítems B - ÀMBIT D'ACTUACIONS PER A LA IGUALTAT

Aquest apartat té 11 preguntes. Avalua els recursos que es posen a l'abast de la comunitat que acolliu, la formació que tenen els docents per treballar amb aquesta realitat a les aules i si el currículum acompanya i ajuda a realitzar aquest treball en clau intercultural.

B1 – El vostre centre disposa d'aula d'acollida?

B2 - En cas afirmatiu, quin nombre alumnes té el vostre centre a l'aula d'acollida en aquests moments?

B3 – En relació a l'origen cultural de l'alumnat i el seu procés migratori, quines activitats escolars o extraescolars ofereix per a promoure la igualtat d'oportunitats del vostre alumnat? (exemple: aules de reforç de la llengua catalana, reforç escolar, grups diversificats, etc.).

B4 - El cos docent del centre educatiu té formació específica en interculturalitat i/o dol migratori?

B5 - En cas afirmatiu, especifiqueu el tipus de formació:

B6 - Compteu amb programes de formació i prevenció de la discriminació per raons culturals i religioses pel cos docent del vostre centre?

B7 - Dissenyeu activitats curriculars que tinguin en consideració la perspectiva intercultural i defugin l'etnocentrisme? (el coneixement de la història i la memòria, la cultura, les creences i les llengües dels grups minoritaris de manera integrada).

B8 - S'utilitzen una varietat procediments i instruments d'avaluació que permetin a tot l'alumnat mostrar les seves habilitats i guiar el seu procés d'aprenentatge?

B9 - En cas afirmatiu, especifiqueu quines són aquestes estratègies.

B10 – En relació als recursos específics d'acompanyament a l'alumnat nouvingut es treballen suports lingüístics i socials en la transició de l'aula d'acollida a l'aula ordinària? (Especificar quins i amb quina metodologia).

B11 - Disposen de mecanismes de supervisió de la tasca docent per poder preparar el professorat en èxit educatiu, altes expectatives per a tot l'alumnat i responsabilitat social de la tasca docent?

**APARTAT C – ÀMBIT D'ACTUACIONS PER AL
CONEIXEMENT, EL RECONeixEMENT I
L'APROFITAMENT DE LA DIVERSITAT
CULTURAL I RELIGIOSA**

El coneixement i reconeixement de la diversitat, es tracta de posar en valor la diversitat i reconèixer-la en l'àmbit públic. En aquest sentit, és important desenvolupar un discurs respectuós amb la diversitat, que no es limiti a explicar-ne les bondats, sinó que expliqui els riscos de fractura social que acompanya negar els drets o limitar els deures, així com les dificultats que poden sorgir en la interacció des de la diferència.

El model intercultural que estableix una metodologia de treball que permet concebre les diferències com un element inherent a les societats actuals que cal gestionar amb objectivitat i sentit comú per assolir la cohesió social.

En aquest cas, les preguntes es contestaran amb respostes de tipus sí, no o altres, per donar espai per a què l'equip pugui compartir diferents comentaris sobre l'ítem en qüestió si escau. En algunes ocasions la pregunta convida al professional a que desenvolupi de manera escrita el criteri que es demana.

Grup d'ítems C - ÀMBIT D'ACTUACIONS PER AL CONEIXEMENT, EL RECONeixEMENT I L'APROFITAMENT DE LA DIVERSITAT CULTURAL I RELIGIOSA

Aquest apartat té 12 preguntes. Avalua si dins del currículum i la pràctica educativa es tenen en compte aspectes com el tractament igualitari de les festes i celebracions, el coneixement i correcte tractament de prescripcions alimentaries o d'indumentària segons les característiques culturals dels nostres alumnes, el treball de les diferents religions i símbols religiosos de manera que no ens centrem en una única religió majoritària sinó que es tingui en compta la diversitat que tenim davant i per últim l'enfocament del treball en relació a les expressions artístiques.

C1 - Creieu que el treball i la celebració de totes les festes de tipus cultural i religió dels diferents grups culturals que conviuen en el centre és favorable per promoure la interculturalitat del centre?

C2 - Celebreu alguna festivitat significativa per a les diferents comunitats culturals de l'alumnat del centre?

C3 - Coneixeu les prescripcions alimentaries establertes per la religió o cultura dels alumnes que acolliu?

C4 - En cas de tenir menjador escolar, com es tenen en compte en el menjador escolar les prescripcions alimentaries dels alumnes que ateneu? (períodes de dejuni, prescripcions alimentaries establertes per tradicions religioses...)

C5 - Existeix alguna normativa sobre la indumentària al vostre centre? (exemple: no portar faldilla, no portar roba esportiva...)

C6 - En cas afirmatiu, especifiqueu quina:
C7 - S'exigeix al vostre centre educatiu que tots i totes les alumnes portin la mateixa indumentària a l'hora de fer esport?
C8 - Us heu trobat en la situació d'haver hagut de resoldre algun conflicte relacionat amb la cultura a l'hora de fer alguna activitat esportiva? (ex: no voleu dutxar-se després de fer esport, no voler fer l'activitat de piscina, no voler posar-se la indumentària adequada per realitzar la pràctica esportiva...).
C9 - En cas afirmatiu, especifiqueu quina va ser la situació i com la va resoldre:
C10 - Hi ha mostres de símbols religiosos al vostre centre?
C11 - En cas afirmatiu, especifiqueu a quines religions pertanyen:
C12 - Considereu que al vostre centre les activitats artístiques reflecteixen la diversitat cultural?(música, dansa, representacions teatrals, elaboració de projectes artístics...)

APARTAT D – ÀMBIT DE LES ACTUACIONS PER AL FOMENT DE LA INTERACCIÓ POSITIVA

La interacció positiva, el tercer eix que sustenta l'enfocament intercultural suposa fomentar la participació i la interacció positiva entre tota la ciutadania, garantint l'accés a la participació, fomentant-la i respectant-ne, també, el caràcter voluntari. És indispensable incloure la interacció positiva en aquest enfocament perquè és un mecanisme efectiu que permet l'establiment de vincles entre les persones amb bagatges culturals diferents i la facilitació del diàleg intercultural sobre el qual la societat construeix la cultura pública comuna.

Aquest element, que suposa la distinció més clara amb l'enfocament multiculturalista, vol posar en valor els elements comuns que comparteix la ciutadania per sobre d'aquells elements que la separen i expressa explícitament la voluntat i la necessitat de l'espai compartit, d'una cultura pública comuna.

La lògica de la participació assumeix que l'increment dels contactes i les interaccions entre una ciutadania diversa en tots els seus àmbits, inclòs el de la quotidianitat, és una dinàmica que enriqueix i enforteix la societat però que, també, pot generar tensions o situacions de conflicte, que hauran de ser gestionades a fi de fomentar el coneixement mutu, el diàleg i la col·laboració entre tota la ciutadania. Cal adoptar una actitud proactiva que ajudi a la "creació de nous espais de trobada improbable".

En aquest apartat es dona un espai singular per parlar del treball que es realitza amb les famílies de l'alumnat.

En aquest cas, les preguntes es contestaran amb respostes de tipus sí, no o altres, per donar espai per a què l'equip pugui compartir diferents comentaris sobre l'ítem en qüestió si escau. En algunes ocasions la pregunta convida al professional a que desenvolupi de manera escrita el criteri que es demana.

Grup d'ítems D - ÀMBIT DE LES ACTUACIONS PER AL FOMENT DE LA INTERACCIÓ POSITIVA

Aquest apartat té 9 preguntes. Avaluem si des de el centre es facilita la creació de nous espais de trobada improbable com s'especifica al Pacte Nacional per a la interculturalitat. Les preguntes que trobareu tenen relació amb la utilització de l'eina de mentoria per fomentar aquests espais de trobada, si es té en compte la xarxa família - escola - territori a l'hora de treballar i si realment des de l'escola es té coneixement de la realitat que viuen les famílies a les que acullen i per últim quines accions es duen a terme a través del pla d'acció tutorial per fer possible aquesta interacció positiva.

D1 - Utilitzeu algun tipus de metodologia de mentoria entre el vostre alumnat?	
D2 - En cas afirmatiu, especifiqueu quin tipus d'activitats o accions es duen a terme:	
D3 - El vostre pla d'acció tutorial recull el treball d'alguns dels temes següents? Marca quins:	
<ul style="list-style-type: none"> - Treball actiu per desfer prejudicis negatius i trencar tòpics i estereotips. - Aprendre a viure en la diversitat reconeixent la igualtat de drets i en la cerca dels valors comuns en les tradicions religioses. Contribució d'aquestes en el desenvolupament de les societats democràtiques. - Activitats per combatre l'analfabetisme simbòlic i religions que incapacita per a la comprensió de les obres culturals. - Fomentar l'organització cooperativa i dialògica del centre per a la prevenció o resolució de conflictes de caire interreligió i intercultural. - Accions per fomentar la diversitat en el cos d'educands de manera que s'habituin a conviure en la pluralitat. - Cap dels temes anteriors. 	
D4 - El criteri bàsic per crear grups classe i de treball és l'heterogeneïtat (gènere, llengua, capacitats, interessos, ritme)?	
Famílies	D5 - Quines eines esteu utilitzant actualment per facilitar i potenciar la interacció entre alumnat – família – escola:
	D6 - Disposeu d'activitats escolars o extraescolars per treballar en xarxa o conèixer a les famílies?
	D7 - Disposeu d'activitats escolars o extraescolars per treballar la formació de les famílies de l'alumnat? (per exemple: eradicar l'analfabetisme de les famílies, activitats per aprendre la llengua catalana...):
	D8 - En cas de no estar realitzant aquest tipus d'activitats, considereu interessant la opció d'incloure activitats per formar i/o conèixer a les famílies que acolliu?
	D9 - Considereu que el vostre centre és un punt de trobada o un referent socialitzador per a les famílies dels alumnes que acolliu?

3. AVALUACIÓ I ORIENTACIONS

Com hem anat veient i repetint al llarg de la guia i de les indicacions dins de la pròpia eina, queda patent que aquest instrument té com a base fer reflexionar als equips docents a partir de la recollida i del que ja estan fent a les escoles. D'aquesta manera el que vol suscitar aquesta eina és la reflexió de l'equip docent que la treballa, no només fent una fotografia del que tenen al centre, sinó fent una reflexió sobre la seva pràctica educativa.

D'aquesta manera, posem al vostre abast diferents orientacions i suggeriments per seguir treballant una vegada passada l'eina d'autoavaluació.

- Reunir-se amb la totalitat del claustre i acordar diferents accions per millorar les àrees que considereu necessàries.
- Promoure accions d'innovació educativa a partir de les inquietuds i necessitats del centre educatiu
- Accedir a formació específica per poder dur a terme una millora dins del centre educatiu.

Val a dir, que la realització d'aquestes és totalment opcional.

- Aguado, T. (2005). La educación intercultural en la práctica escolar . Investigación en el ámbito español. *Revista de Educación*, 7(2005), 43-51. Recuperat de <http://rabida.uhu.es/dspace/bitstream/handle/10272/1948/b15162175.pdf?sequence=1>
- Escarbajal, A. (2014). La educación intercultural en los centros educativos. *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 17(2). <https://doi.org/10.6018/reifop.17.2.197291>
- Gallego, B., Rodríguez, H., y Lago, M. (2012). Buenas prácticas en educación intercultural inclusiva. En B. López y M. Tuts (Eds.), *Orientaciones para la práctica de la educación intercultural*.
- Maila, J., & Roque, M. A. (2019). Pacte Nacional per a la Interculturalitat: Document marc per al procés participatiu. *Els reptes de la interculturalidad a la Mediterrània*, 1a(Introducción), 9-23.
- Rodríguez, R. (2004). Atención a la diversidad cultural en la escuela. Propuestas de intervención socioeducativas. *Educación y futuro: revista de investigación aplicada y experiencias educativas*, (10), 21-30.